

КОНЦЕПТ «ЛЮДИНА»: ВІД НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ ДО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Вихрущ Анатолій Володимирович,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови

Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського

ORCID ID: 0000-0002-4177-46

Scopus Author ID: 57210555769

У статті аналізується проблема системи базових понять для наук гуманітарного спрямування. Окреслено важливість логічного переходу: слово – поняття – термін – концепт. Особлива увага звертається на систему базових понять в педагогічній науці. Виокремлено практичні аспекти проблеми для викладачів закладів вищої освіти, вчителів. У зв'язку з масовим поширенням нових інформаційних технологій аналізується коректне використання штучного інтелекту в навчальному процесі. У контексті пропозицій експертів Римського клубу щодо інтегрального мислення розглядаються особливості реалізації цього пріоритетного завдання.

У статті також проводиться порівняльний аналіз розв'язання проблеми у працях українських і польських дослідників. Запропонована модель структурування педагогічних понять згідно з вимогами логіки. Зазначена пріоритетність розвитку як поєднання кількісних та якісних змін.

Перспективним є виокремлення завдань щодо необхідності зміни в структурі, якісних змін у системі освіти, підвищенні культури населення, позитивного іміджу серед закордонних партнерів. Для досягнення поставлених завдань важливо враховувати досягнення професійної лінгводидактики, компаративістики, дидактичних основ творчості, готовності до інноваційної діяльності. У статті аналізуються відповідні поняття в словниках різного рівня: тлумачних, академічних, педагогічних, психологічних, філософських. Сучасна лексикографія з врахуванням можливостей штучного інтелекту зможе реагувати на нові виклики інформаційного суспільства, поєднувати багаторічний досвід дослідників з викликами сьогодення.

У час війни й відбудови для національного самоусвідомлення питання мовленнєвої культури людини досягає рівня національної безпеки. Визначення основних понять є запорукою успіху в наукових пошуках, підвищення рівня дидактичної культури викладачів і студентів, має важливе значення для особистісного розвитку.

Ключові слова: концепт, людина, індивід, особистість, інтегральне мислення, штучний інтелект, народна культура, персонологія.

Ykhrushch Anatoliy. The concept of human: from folk creativity to artificial intelligence

The article concerns the issue of a system of basic notions in the humanities. The importance of the logical transition word – notion – term – concept is emphasized. Special attention is paid to the system of fundamental concepts in pedagogical science. Practical aspects of the problem for university lecturers and school teachers are outlined. In connection with the widespread use of new information technologies, the article analyzes the correct application of artificial intelligence in the educational process. In the context of the Club of Rome experts' proposals regarding integral thinking, the peculiarities of implementing this priority task are considered. A comparative analysis of how the problem is addressed in the works of Ukrainian and Polish scholars is also provided. A model for structuring pedagogical concepts in accordance with the requirements of logic is proposed. The priority of development is highlighted as a combination of quantitative and qualitative changes. Promising directions include identifying tasks in these documents related to the need for structural transformations, qualitative changes in the education system, enhancing cultural awareness, and fostering a positive image among international partners. To achieve these objectives, it is crucial to take into account the achievements of professional linguistics, comparative studies, didactic foundations of creativity, and readiness for innovative activity. The article also analyzes relevant concepts in dictionaries of various levels: explanatory, academic, pedagogical, psychological, and philosophical. Modern lexicography, enhanced by the possibilities of artificial intelligence, can respond to the new challenges of the information society by combining long-standing scholarly experience with current demands. In times of war and reconstruction, the issue of human speech culture acquires the significance of national security for national self-awareness. Defining key concepts ensures success in scientific inquiry, raises the level of didactic culture among participants in the educational process, and plays an essential role in personal development.

Key words: concept, human, individual, personality, integral thinking, artificial intelligence, folk culture, personology.

Вступ. У передмові до книги «Словник філологічних термінів» Є. Барань і В. Газдаг наголошують на важливій особливості: «Визначення поняття філології вже само по собі не є простим завданням. Лінгвістика? Літературознавство? Критика тексту? Або специфічне поєднання цих галузей? Найпростіше визначення філології – це дослідження, аналіз та розуміння мови, літератури та культури. Але якщо замислитися над тим, який широкий смисл несуть у собі три згадані терміни, то це

вже далеко не така проста справа, не кажучи вже про те, у якій взаємодії перебувають мова, література та культура між собою та з іншими явищами, які можуть бути вивчені лише за допомогою різних навчальних дисциплін» [1, с. 11]. У процесі вивчення закономірностей розвитку дидактичних систем ми звернули увагу на важливу й перспективну проблему методологічного рівня – на систему базових понять. Це питання має два аспекти. По-перше, визначення переліку базових

понять. По-друге, коректне їх визначення, відповідно до простих і зрозумілих вимог логіки (ясність, лаконічність, не використання заперечення, відсутність тавтології, відсутність в дефінієнсі складних понять).

У процесі наукового пошуку ми почали використовувати структурні таблиці, які дають змогу кожне поняття розділити на елементи і порівняти пріоритети вітчизняних і закордонних авторів. Така методика використовувалася в працях представників нашої наукової школи. Найбільш повно реалізацію цих ідей можна побачити в докторських дисертаціях М. Сокол і Т. Хвалибоги. Особливу зацікавленість викликала проблема базових понять. На перший погляд, це видається питанням суто теоретичного рівня. Проте це не так. Відсутність упродовж десяти років у педагогіці достатньої уваги до цих аспектів обумовило той факт, що ця важлива наука інколи ставала не лише «бездітною», а й «безлюдною». Використання у визначенні виховання технічного поняття «формування» ще довго буде «відгукуватися в долях» молоді. Увага до кожного слова, поняття, концепту потребує міждисциплінарного підходу. Невипадково директор Інституту української мови П. Гриценко неодноразово висловлював тривогу щодо негативного впливу англійського суржиків, методики викладання української мови, недостатнє використання літературних текстів.

На часі підручники нового покоління. Закономірно, що на одному з чільних місць у науках гуманітарного спрямування знаходиться концепт *людина*. Т. Петрик на основі моделювання концепту як міжфреймового утворення (предметний, акціональний, таксономічний, посесивний і компаративний) схарактеризувала концепт «людина» за «кількісними, якісними, буттєвими, локативними та темпоральними параметрами (предметний фрейм), з позицій дій, що їх він виконує (акціональний фрейм), за його таксономічними та посесивними характеристиками (таксономічний, посесивний фрейми), а також за його участю в метафоричних зв'язках подібності (компаративний фрейм)» [2, с. 37]. На думку Т. Ліщук «у сучасних дослідженнях найбільш репрезентативною є когнітивна категорія «людина», для характеристики якої враховують такі мікрокатегорії, як особа, професіонал, представники жіночої та чоловічої статі, терміни, що характеризують людину, родині зв'язки, вікова характеристика, частини тіла, зовнішність» [3, с. 101].

Перспективним є вивчення регіональних особливостей фразеологізмів, у яких простежується антропоцентризм, коли людина «повертається до опису безпосередньо себе, ніби «приміряючи» набуті знання про реальність. Ключовим є положення, що саме соматичний код «пронизує» інші, нерозривно з ним поєднуючись, – наприклад, просторовий (адже універсальними одиницями вимірювання простору здавна вважалися параметри людського тіла) або предметний, духовний (уявлення про які людина послідовно формує, базуючись на знаннях, набутих безпосередньо органів чуттів або внутрішньої здатності оцінювати, класифікувати явища дійсності з позицій «добре – погано» [4, с. 69].

Для поглибленого вивчення проблеми важливим чинником є підготовка докторських дисертацій. Прикладом може слугувати праця І. Серебрянської «Концепт освіта в дискурсивних вимірах» [5].

Після оприлюднення в грудні 2017 р. висновків експертів Римського клубу про важливість інтегрального мислення цей напрям досліджень став одним із найбільш перспективних [6]. Масове поширення нових інформаційних технологій обумовило увагу дослідників до коректного використання можливостей штучного інтелекту [7; 8; 9; 10; 11; 12; 13].

Водночас зауважимо низку суперечностей серед яких і різнопланові підходи до визначення суті концептів, порушення вимог логіки щодо визначення понять, і різні характеристики суті людини у працях представників наук гуманітарного спрямування.

Метою роботи є розгляд системи базових понять для гуманітарних наук, доведення пріоритетності концепту «людина» в контексті вимог сучасної науки, теоретичні та практичні аспекти проблеми.

Матеріали та методи. Для вивчення проблеми у статті використано елементи феноменології та герменевтики, аналітичний огляд літературних джерел, порівняльно-історичний метод, компаративний аналіз, узагальнення та конкретизації.

Результати. Насамперед звернемо увагу на одну цікаву тенденцію. Автори статей, книг, словників дедалі частіше звертають увагу на основні поняття при вивченні окремих філологічних проблем. Ось декілька прикладів: А. Мартинюк «Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики»; І. Коломієць «Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога)»; І. Семенюк «Базові поняття комунікативної лінгвістики (лінгвокогнітивний аспект)»; Т. Семигіна, Ю. Рашкевич «Базові поняття системи кваліфікацій освітньої парадигми».

З позицій міждисциплінарного підходу розглянемо саму проблему базових понять. Це попередня оцінка, оскільки тема потребує окремого монографічного дослідження. Так, у 1996 р. О. Антонова опублікувала статтю «Розробка технології навчання майбутніх вчителів базових педагогічних понять». Підкреслимо важливість тези про базові педагогічні поняття. У 1999 р. авторка підготувала статтю «Історичний аспект становлення системи базових педагогічних знань у психолого-педагогічній та філософській літературі XVIII – XIX століть» [14]. Підкреслимо дві особливості назви: по-перше, використання поняття «базові знання»; по-друге, єдність психології, педагогіки, філософії в аналізі проблеми.

Через декілька років авторка опублікує монографію «Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування», у якій параграф «Словник базових понять курсу «Педагогіка»» призначено для навчального посібника [15]. Пізніше надрукує свою книжку з аналогічною назвою. У монографії особливу увагу приділено визначенню поняття «базові знання з педагогіки», яке авторка характеризує як «структуровану сукупність основних педагогічних понять, теорій,

концепцій, законів, закономірностей, принципів, способів педагогічної діяльності, технологій, етичних норм, цінностей та професійних спрямувань майбутнього вчителя, які необхідні для здійснення навчально-виховного процесу в школі і передбачені нормативними документами як складова стандарту вищої школи, затвердженого Міністерством освіти України». Структура базових знань, виявлена за допомогою контент-аналізу, охоплює: «1) категорійний апарат педагогіки; 2) педагогічні теорії; 3) факти педагогічної дійсності; 4) педагогічні закони, закономірності, принципи; 5) знання про способи педагогічної діяльності вчителя-вихователя» [16, с. 74].

Очевидною є перспективність таких досліджень для дисциплін філологічного спрямування. На запитання до штучного інтелекту (Perplexity) про десять базових понять у філології ми отримали цікаву відповідь: мова, текст, література, фонетика, граматики, лексикологія, семантика, стилістика, дискурс, культурологія. Зауважимо, що на аналогічне запитання щодо педагогіки відповідь була не менш своєрідна: виховання, навчання, освіта, педагогічний процес, розвиток, формування людини, самовиховання, самоосвіта, навчально-виховний процес, дидактика.

Розв'язання проблеми ускладнюється тим, що визначення «концепт» не є однозначним. У межах попереднього огляду літератури ми приєдналися до авторів, які розглядають концепт у трьох аспектах: «По-перше, на побутовому рівні саме поняття «концепт» не використовується. Проте факт, що люди інтуїтивно сприймають багатогранність головних понять, яскраво проявляється в усній народній творчості, характеризує багатство мовної палітри. По-друге, очевидно є взаємодія понять, які складають структуру концепту з практичним досвідом. В іншому разі це було б абстрактне поняття, яке не має відповідника в об'єктивній реальності. По-третє, рівень концепту передбачає міждисциплінарне вивчення питання, аналіз розвитку наук, які наближаються до розуміння закономірностей розвитку базового поняття, його сутності та перспектив функціонування. Особливо важливою є інтеграція кількох наук, коло яких постійно розширюється» [17, с. 58].

У численних лекціях, окремих наших наукових статтях, монографіях обґрунтовується теза, що базовими поняттями для гуманітарних наук є відома тріада: людина – індивід – особистість. Критичні зауваження, що це завдання належить виключно філософії, не є аргументованими, що стає очевидним при зверненні до різних наукових джерел.

При визначенні суті понять необхідно насамперед звернутися до словників. Автори академічного тлумачного словника української мови виокремили такі ознаки людини: одиничне до люди; будь-яка особа, кожний; людська постать; особа з життєвим досвідом, яка багато знає і вміє; особа як втілення високих інтелектуальних і моральних властивостей; уживається у значенні особового або неозначено-особового займенника [18]. Проте під кутом логіки до визначень понять, ці характеристики можуть слугувати прикладом неповної або помилкової систематизації.

Не оминули увагою тему концепту «людина» й автори відомого філософського енциклопедичного словника. Спроба виявилася не зовсім вдалою. Зокрема підкреслено, що людина – це «природно-соціальна істота, якісно особливий ступінь організмів на Землі, здатних до свідомої саморегуляції, завдячуючи чому вона постає як суб'єкт суспільно-історичної діяльності й культури». Після ретроспективної оцінки суті людини, оцінки дихотомії поміж життям і смертю, підкреслення недоречності «субстанціалізувати ту чи ту властивість людини (на кшталт «*zoo politikos*», «*homo sapiens*», «*homo faber*» тощо)» зроблений узагальнений літературний висновок: «Поки людина живе, вона ще не сказала свого останнього слова, через що її не можна визначити остаточно» [19]. Автори Великого тлумачного словника сучасної української мови (2009) дослівно повторили вищеназвані ознаки, щоправда, без прикладів з художньої літератури [20, с. 631].

З. Куньч в «Універсальному словнику української мови» наголошує на трьох аспектах людини: суспільна істота, яка має свідомість, володіє членоподібною мовою, виробляє і використовує знаряддя праці; сторонні, інші особи у протиставленні певній людині; працівник [21, с. 428]. Проблема полягає в тому, що поняття «свідомість» – не менш складне за поняття «людина», а мова і знаряддя праці не можуть адекватно характеризувати дітей після народження.

Автори «Нового словника іншомовних слів» (2008) не звернули увагу на поняття «людина» і «особистість», але схарактеризували походження слова «індивідуальний» як латин. «неподільний», а поняття «індивідуум, індивід» визначали як «1) кожний окремо взятий живий організм; 2) окрема людина серед інших людей, особистість» [22, с. 261].

Для системного вирішення концептуальних засад доцільно розпочати пошук від усної народної творчості. Очевидно, що саме народна педагогіка є прикладом педагогічної персонології коли розвиток людини розглядається від пренатального періоду до старості й смерті. Цікавим є перехід від узагальнювальних праць до поглибленого вивчення окремих аспектів народної культури елементом якої і є народна педагогіка.

Прикладом може служити той факт, що засновники української етнопедагогіки (Є. Сявавко, М. Стельмахович) розглядали весь спектр виховного процесу. А в останні десятиліття опубліковані результати досліджень в яких аналізуються можливості народної педагогіки під час виховання дітей різних вікових груп, дидактичні можливості, господарсько-економічні аспекти, політичні чинники формування національної ідентичності, врахування регіональних особливостей, козацькі традиції тощо. Про важливість теми свідчить й той факт, що провідні українські вчені, окрім монографій найвищого рівня беруть участь у написанні навчальних посібників. Прикладом може слугувати посібник «Етнолінгвістика: українська мова», підготовлений до друку авторським колективом до складу якого увійшли професор П. Гриценко і професорка Н. Руснак [23].

Важливим є методологічний аспект: дослідження фахівців з етнолінгвістики, етнопедагогіки дозволяють стверджувати, що представники народної культури в доступній формі окреслили більшість питань, якими оперує сучасна наука: значущість спадковості, необхідність комунікації, діагностика розвитку людини (в тому числі сміх як характерна особливість), страх, агресія, психологічний захист, неперервність виховного процесу, здоровий спосіб життя, мовленнєва культура, пошана до часу, активна діяльність тощо). Не випадково польські автори часто підкреслюють, що народна культура – це «не лише наше славне минуле, а й славне майбутнє».

Принагідно зауважимо на увагу польських колег до концепту «людина». Щоправда, вони мають клопоти не менші за українських авторів. Адже у словниках переважають такі характеристики: «жива істота», «найвищий рівень розвитку психіки і суспільного життя», «працівник», «репрезентант найкращих людських якостей» тощо.

Відомий польський мислитель Чеслав Банах у статті для «педагогічної енциклопедії XXI століття» навів популярні латинські відповідники для характеристики людини (*homo sapiens*, *homo faber*, *homo economicus*, *homo sociale*, *homo esteticus*, *homo educandus*, *homo creator*, *homo consumens*, *homo viator*, *homo intellegens*, *homo politicus*, *homo amans*, *homo religiosus*, *homo esperans*, *homo ludens*, *homo schizofrenicus*, *homo eligens*, *homo transgressivus*) і змушений був визнати труднощі з конкретним визначенням суті людини [24, с. 591]. Особливої уваги заслуговує унікальний документ державного рівня: «Рапорт про інтелектуальний капітал Польщі». У центрі уваги питання розвитку людини: від народження до старості, об'єктивна оцінка системи освіти, збереження традицій, національної культури.

Запит до штучного інтелекту щодо п'яти наукових визначень концепту «людина» продемонстрував суперечливість характеристик: «жива, наділена інтелектом істота, суб'єкт суспільно-історичної діяльності і культури. Відмінними рисами є свідомість, здатність мислити, вільний вибір, моральні судження, дар мови та здатність створювати знаряддя праці»; «біосоціальна істота виду *Homo sapiens* здатна до свідомої діяльності, мови, культури та саморефлексії, що виникла внаслідок тривалої еволюції; включає біологічний і соціальний аспекти, є носієм інди-

видуальних властивостей (індивід) та соціально сформованою особистістю»; «біологічний організм, носій загальних спадкових якостей у вигляді людини розумна (*Homo sapiens*), соціально-психологічна сутність, яка формується у сфері суспільної свідомості та поведінки, результат взаємодії з соціумом»; «жива істота із біосоціальною природою, яка має потреби, задовольняє їх у процесі виробництва, спілкування, цілеспрямованої діяльності, здатна свідомо перетворювати світ і себе самого»; «складна цілісність, що включає космічні, біологічні, психічні, соціальні та культурні аспекти, істота, що є носієм суспільних відносин і предметно-практичної діяльності, здатна до творчості».

Усвідомлюючи складність визначення, пропонуємо розглядати людину як живу істоту здатну до розвитку і самопізнання. Найбільший біль і тривогу викликає запитання від вчителів: «Чи кожна дитина здатна до розвитку?».

Висновки. Захопленість актуальними проблемами комп'ютерних технологій і парадоксальне дослідження можливостей «нейролінгвістичного програмування» змушує дослідників приділяти менше уваги на пошук закономірностей розвитку самої людини, вершина якого є творчість. Визначення суті базових понять має теоретичне і практичне значення. Достатньо навести невіддале визначення фахівцями ВООЗ концепту «здоров'я», який є найголовнішим для медицини майбутнього.

У контексті пропозицій експертів Римського клубу щодо важливості інтегрального мислення необхідне об'єднання зусиль представників різних наук для системного вивчення процесів, які обумовлюють маніпуляцію людьми, деградацію народів, що беруть участь у загарбницьких війнах, вплив сучасних технологій на молодь, оцінки переваг і недоліків штучного інтелекту. Коректне визначення основних понять є запорукою успіху в наукових пошуках, підвищення рівня дидактичної культури викладачів і студентів, має важливе значення для особистості, підвищення рівня мовленнєвої культури. Усвідомлення пріоритету концепту «людина» в гуманітарних науках, підкреслення його пріоритетності в системі базових понять відповідає вимогам сучасності. В умовах масового поширення штучного інтелекту необхідно приділяти більше уваги закономірностям розвитку людини, самопізнання, протидії маніпуляції.

Література:

1. Барань Є., Газдаг В. Словник філологічних термінів. Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ., Берегове, 2024. 108 с.
2. Петрик Т. Фреймова структура концепту «Людина» у ченелінг-дискурсі Крайона. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови*, 2012. Вип. 19. С. 37–41.
3. Лішук Т. Д. Концепт «Людина» у працях вітчизняних лінгвістів. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, 2014. Вип. 7. С. 97–103.
4. Гарбера І. В. Лінгвокультурний концепт «Людина». Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук / Під ред. В.Г. Кап拉克. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 5–15.
5. Серебрянська І. М. Концепт освіта в дискурсивних вимірах. 10.02.01 – українська мова. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. Спеціальність 10.02.01 – українська мова. К., 2019. 36 с.

6. Вихрущ А.В. Інтегральне мислення: минуле і майбутнє. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності* : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 10 – 11 жовтня 2024 року). Тернопіль : ФОП Осадца Ю.В, 2024. С. 76–77.
7. Вихрущ А.В. Комп'ютерний інтелект і ... творчість. *Studia methodologica*, 2025. No. 59. С. 79–89.
8. Вихрущ, А. В. Штучний інтелект і самотність: особистісний вимір. *Закарпатські філологічні студії*, 2024. Вип. 37. С. 298–305.
9. Навольська Г.І. Силабус курсу Штучний інтелект на уроках іноземної/української мови. URL: <https://tnpu.edu.ua/navchannya/sylabusy/PhD/014/SHI.pdf>.
10. Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми : монографія. Том 1 / [Вихрущ А.В., Гавришак І.І., Гнатишин С.І. та ін.] ; за ред. А.В. Вихруща, К.Л. Стефанишин. Тернопіль : ТНМУ, 2022. 282 с.
11. Семеног О.М., Ольховик М. В. Формування культури роботи майбутніх учителів української мови і літератури з інтернет-текстом. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*, 2024. Випуск 5. С. 54–61.
12. Надутенко М., Надутенко М., Семеног О. ІКТ у викладанні філологічних дисциплін. *Волинська філологічна: текст і контекст*. 2022. С. 7–26.
13. Sysoieva S. Creativity and artificial intelligence: human priorities and technological possibilities of the artificial intelligence. *Education: Modern Discourses*, 2024. № 7. S. 26–32.
14. Антонова О.Є. Розробка технології навчання майбутніх вчителів базових педагогічних понять. *Проблеми освіти: Наук.- метод.зб. К.: ІЗМН*, 1996. Вип. 6. С. 135–143.
15. Антонова О.Є. Історичний аспект становлення системи базових педагогічних знань у психолого-педагогічній та філософській літературі XVIII – XIX століть. *Вісник Житомирського державного університету*. 1999. № 3. С. 54–58.
16. Антонова О.Є. Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування: Монографія: Вид. 2-ге, допов. Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2004. 276 с.
17. Вихрущ А. В., Руденко М. І., Драч І. Д. Концепт «здоров'я» в сучасній науці. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Дрогобич, 2020. Випуск 29. Т.1. С. 55–63.
18. Академічний тлумачний словник. URL: <https://sum.in.ua/s/ljudyna>.
19. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
21. Куньч З.Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль; Навчальна книга Богдан, 2007. 848 с.
22. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень / Л.І Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом'як, А.А. Дем'янюк; За ред. Л.І. Шевченко. К.: АРІЙ, 2008. 672 с.
23. Гриценко П. Ю., Руснак Н. О., Руснак Ю. М., Струк І. М. Г-858 Етнолінгвістика: українська мова: навч. посіб. / П. Ю. Гриценко, Н. О. Руснак, Ю. М. Руснак, І. М. Струк. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 432 с.
24. Banach Cz. Człowiek we współczesnej refleksji humanistycznej. *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Warszawa: Żak, 2003. T.1. S. 591–597.

References:

1. Baran Ye. & Hazdah V. (2024). Slovník filologických terminů [Dictionary of philological terms]. Zakarpatskyi Uhorskyi institut im. Ferentsa Rakotsi II., Berehove. 108 s. [in Ukrainian].
2. Petryk T. (2012). Freimova struktura kontseptu «Liudyna» u chenalinh-dyskursi Kraiona [The frame structure of the concept «Human» in Kryon's channeling discourse]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya «Inozemni movy». Vyp. 19. S. 37–41. [in Ukrainian].
3. Lishchuk T. D. (2014). Kontsept «Liudyna» u pratsiakh vitchyznianskykh lnhvistiv [The concept «Human» in the works of domestic linguists]. Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva. Vyp. 7. S. 97–103. [in Ukrainian].
4. Harbera I. V. (2021). Lnhvokulturnyi kontsept «Liudyna». Reprezentatsiia osvitynih dosiahnen, mas-media ta rol filolohii u suchasni systemi nauk [The Linguocultural concept «human». In: Representation of educational achievements, mass media, and the role of philology in the modern system of sciences] / Pid red. V. H. Kaplak. Vinnytsia: Yevropeiska naukova platforma. S. 5–15. [in Ukrainian].
5. Serebrianska I. M. Kontsept osvita v dyskursyvnnykh vymirakh [The concept of education in discursive dimensions]. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filolohichnykh nauk. 10.02.01 – ukrainska mova. 36 s. [in Ukrainian].
6. Vykhreshch A.V. (2024). Intehralne myslennia: mynule i maibutnie [Integral thinking: past and future]. Rozvytok profesiinoi maisternosti pedahoha v umovakh novoi sotsiokulturnoi realnosti : zbiryk materialiv VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Ternopil, Ukraina, 10–11 zhovtnia 2024 roku). Ternopil : FOP Osadtsa Yu.V. S. 76–77. [in Ukrainian].
7. Vykhreshch A.V. (2025). Kompiuternyi intelekt i ... tvorchist [Computer Intelligence and ... creativity]. Studia methodologica, No. 59. S. 79 – 89. [in Ukrainian].
8. Vykhreshch, A. V. (2024). Shtuchnyi intelekt i samotnist: osobystisnyi vymir [Artificial Intelligence and Loneliness: A personal dimension]. Zakarpatski filolohichni studii. Vyp. 37. S. 298–305. [in Ukrainian].

9. Navolska H.I. Syllabus kursu Shtuchnyi intelekt na urokakh inozemnoi/ukrainskoi movy [Syllabus of the Course Artificial Intelligence in Foreign/Ukrainian Language Lessons]. Retrieved from: <https://tnpu.edu.ua/navchannya/sylabusy/PhD/014/SHI.pdf>. (data zvernennia 28.08.2025). [in Ukrainian].
10. Profesiina linhvodydaktyka v konteksti osobystisnoi paradyhmy : monohrafiia (2022). [Professional Linguodidactics in the Context of the Personal Paradigm: Monograph]. Tom 1 / [Vykhruhshch A.V., Havryshchak I.I. & Hnatyshyn S.I.] ; za red. A.V. Vykhruhshcha & K.L. Stefanyshyn. Ternopil : TNMU. 282 s. [in Ukrainian].
11. Semenoh O.M. & Olkhovych M. V. (2024). Formuvannia kultury roboty maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury z internet-tekstom [Formation of the Work Culture of Future Teachers of Ukrainian Language and Literature with Internet Texts]. Slobozhanskyi naukovyi visnyk. Seriia: Filolohiia, vypusk 5. S. 54–61. [in Ukrainian].
12. Nadutenko M., Nadutenko M. & Semenoh O. (2022). IKT u vykladanni filolohichnykh dystsyplin [ICT in Teaching Philological Disciplines]. Volyn filolohichna: tekst i kontekst. S. 7–26.
13. Sysoieva S. (2024). Creativity and artificial intelligence: human priorities and technological possibilities of the artificial intelligence [Creativity and artificial intelligence: Human priorities and technological possibilities of artificial intelligence]. Education: Modern Discourses. № 7. S. 26–32. [in Ukrainian].
14. Antonova O.Ye. (1996). Rozrobka tekhnolohii navchannia maibutnikh vchyteliv bazovykh pedahohichnykh poniat [Development of a teaching technology for training future teachers in basic pedagogical concepts]. Problemy osvity: Nauk.- metod.zb. K.: IZMN. Vyp. 6. S. 135–143. [in Ukrainian].
15. Antonova O.Ye. (1999). Istorychnyi aspekt stanovlennia systemy bazovykh pedahohichnykh znan u psykholoho-pedahohichnii ta filosofskii literaturi KhVIII – XIX stolit [The historical aspect of the formation of a system of basic pedagogical knowledge in psychological-pedagogical and philosophical literature of the 18th–19th centuries]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. № 3. S. 54–58. [in Ukrainian].
16. Antonova O.Ye. (2004). Bazovi znannia z pedahohiky: stanovlennia, rozvytok, tekhnolohiia formuvannia: Monohrafiia [Basic knowledge in pedagogy: formation, development, technology of formation: Monograph]: Vyd. 2-he, dopov. Zhytomyr: Zhytomyr. derzh. un-t. 276 s. [in Ukrainian].
17. Vykhruhshch A. V., Rudenko M. I. & Drach I. D. (2020). Kontsept «zdorovia» v suchasni nautsi [The concept of «Health» in modern science]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni I. Franka. Drohobych. Vypusk 29. T. 1. C. 55–63. [in Ukrainian].
18. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk [Academic explanatory dictionary]. Retrieved from: <https://sum.in.ua/s/ljudyna>. (data zvernennia 20.08.2025). [in Ukrainian].
19. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk (2002). [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. (2002). / NAN Ukrainy, In-t filosofii imeni H. S. Skovorody; [redkol.: V. I. Shynkaruk (holova) ta in.]. Kyiv: Abrys. 742 s. [in Ukrainian].
20. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2009). [Comprehensive explanatory dictionary of the modern ukrainian language] / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. Kyiv, Irpin: VTF «Perun». 2009. 1736 s. [in Ukrainian].
21. Kunch Z.Y. (2007). Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy [Universal dictionary of the ukrainian language]. Ternopil; Navchalna knyha Bohdan. 848 s. [in Ukrainian].
22. Novyi slovnyk inshomovnykh sliv: blyzko 40 000 sl. I slovopoluchen (2008). [New Dictionary of Foreign Words: About 40,000 Words and Phrases] (2008). / L.I. Shevchenko, O.I. Nika, O.I. Khomiak & A.A. Demyaniuk; Za red. L.I. Shevchenko. K.: ARII. 2008. 672 s. [in Ukrainian].
23. Hrytsenko P. Yu., Rusnak N. O., Rusnak Yu. M. & Struk I. M. (2022). Etnolinhvistyka: ukrainska mova: navch. Posib [Ethnolinguistics: the ukrainian language: textbook]. / P. Yu. Hrytsenko, N. O. Rusnak, Yu. M. Rusnak, I. M. Struk. Chernivtsi : Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. 432 s. [in Ukrainian].
24. Banach Cz. (2003). Człowiek we współczesnej refleksji humanistycznej [Man in contemporary humanistic reflection]. Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. Warszawa: Żak. T.1. S. 591–597. [in Poland].

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 18.09.2025

Дата публікації: 03.11.2025